

Михайло КЛАПКІВ

ПРО МЕТОДОЛОГІЮ КЛАСИФІКАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ

Необхідність класифікації і систематизації ризиків викликана не лише теоретичними, а й практичними потребами. За належну систематизацію ризиків виступають перш за все страховики, які не можуть ефективно працювати з великою гетерогенною масою ризиків.

З огляду на значну різноманітність ризиків в економічній практиці і теорії не дано єдиного визначення поняттю ризику. Як вважають деякі спеціалісти, теоретично таке завдання не може бути виконаним, а з практичного боку, можливо, воно і недоцільне ¹⁾. Однак, керуючись не лише мудрістю тези, наведеної у епіграфі статті, варто все ж розглянути різні моделі класифікації ризиків, які мають практичне значення і найширше представлені у фаховій літературі. Аналізуючи велике розмаїття варіантів поділу ризиків, можна зауважити, що найпоширенішими критеріями класифікації є ознаки кількісного та якісного характеру.

Питання квантифікації ризиків, незважаючи навіть на її відносно прості, лінійні вирішення (малий – великий), усе ж відзначається великою різноманітністю. Так, зокрема, німецькі та болгарські спеціалісти у галузі страхування, керуючись критерієм кількості, будують наступну ієрархію ризиків: катастрофічний ризик; великий ризик; середній ризик; малий ризик; незначний ризик ²⁾. За основу такого поділу береться обсяг можливих збитків. Зокрема за великий ризик болгарські спеціалісти вважають лише такий, який відповідає страховій сумі у 500 тис. левів (за станом на 1989 р.) і більше ³⁾. Правда, в окремих випадках катастрофічним ризиком вважається і ситуація, при якій загинуло понад 20 осіб ⁴⁾. Градація ризиків на три групи відповідно до обсягу нанесених ними матеріальних втрат здійснюється також чеськими спеціалістами:

а) малі ризики – це ті, які не мають суттєвого впливу на економічні процеси і можуть бути усунені за рахунок поточних видатків або власних резервних фондів;

б) середні ризики – ті, які можуть змусити господарський суб'єкт вдатися до залучення зовнішніх джерел (наприклад, кредиту);

в) великі ризики – такі, поява яких суттєво відбивається на процесі функціонування фірми. Наслідком цього ризику може бути навіть повний занепад фірми. Від таких ризиків потрібно

¹⁾ Kowalewski Eugeniusz. Wprowadzenie do teorii ryzyka ubezpieczeniowego // *Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej. Praca zbiorowa pod redakcją A. Wasiewicza.* – Bydgoszcz: Branta. – 1994. – С. 22.

²⁾ Ebernhard Franck. *Risikobewertung in Technik und Wissenschaft / Risiko in der Industriegesellschaft. Analizen, Vorsorge und Akzeptanz.* – Erlangen: Erlanger Forschungen, 1989. – С. 67.

³⁾ Драганов Христо, Йотов Йото, Денев Георги. *Икономика и организация на застраховането.* – Варна: Книгоиздателство "Георги Бакалов", 1988. – С. 20–22; Драганов Христо Илиев. *Односно понятието "Размер на един риск" // Финанси и кредит.* – 1977. - № 10. - С. 19–25.

⁴⁾ *Sigma.* – 1982. – № 10. – С. 2.

завчасно забезпечуватися як за рахунок попереднього нагромадження власних, так і залучених коштів ⁵⁾.

Подібні критерії поділу ризиків на великі, середні та малі знаходять вияв також у німецькій літературі, що видно з рисунка 1:

1.	Великий ризик	Його поява загрожує існуванню підприємства як господарського суб'єкта.
2.	Середній ризик	Його поява призводить до зміни підприємницької мети, стратегії господарського суб'єкта.
3.	Малий ризик	Його поява призводить до корекції засобів і шляхів досягнення визначеної підприємницької мети.

Рис. 1. Схема класифікації ризиків фірми за обсягом. ⁶⁾

Стосовно ризиків посухи за критерій їх класифікації береться величина збитку, завданого недобором урожаю. Так, за умови, що втрата сягає до 20 % – вона незначна, якщо ж втрати становлять від 20 до 50 % – то ризик посухи середньої сили і якщо вище 50 %, – то сильної ⁷⁾. Як інший критерій класифікації ризику посухи пропонується також посередній показник – кількість опадів стосовно середньорічної норми. Тобто, якщо опадів випало 75 % від норми, то посуха, а відповідно і ризик, незначні, 75 – 50 % – середня, до 50 % – сильні ⁸⁾. Подібна градація ризиків може мати місце і на основі інших ризикотворчих явищ і чинників.

Така різноманітність у підході до класифікації ризиків на основі різних критеріїв створює проблеми в процесі їх обслуговування страховиками. Практична діяльність потребує чіткого розмежування від усіх інших передусім великих і катастрофічних ризиків. Важливість і особливість цих видів ризиків полягає у тому, що вони не лише вражають масштабністю параметрів, а й низькою частотою. Останнє означає, що при визначенні потреб коштів на їх покриття немає можливості скористатися Законом великих чисел, а значить, немає можливості розрахувати їх попередньо. Таким ризикам, котрі потенційно можливі при настанні природних катаклізмів, або в умовах, наприклад, експлуатації повітряного транспорту, можна зробити лише експертну, приблизну оцінку, на основі якої може бути визначена страхова сума. Так, загальний ризик, який генерується при експлуатації авіалайнера “Боїнг 747” оцінюється у 120 мільйонів доларів США. Динамічний розвиток ризику можна зауважити в морському транспорті. Безумовно, обслуговування великих ризиків, управління ними, як правило, вимушено приймає міжнародний, глобальний характер, тому уніфікований підхід до їх оцінки має суттєве практичне значення. Саме тому питання великих ризиків вже давно стало предметом обговорення фахівцями. Воно широко дискутувалося у Європейському страховому комітеті (CEA – Comite Europeen des Assurances), котрий ще в 1969 р. створив спеціальну комісію (“grands risques”) з проблем великих ризиків. Технологічна експансія у народне господарство за останні два – три десятиліття також загострила проблему великих і катастрофічних ризиків, прискоривши пошук нових вирішень ⁹⁾. Ці, так звані індустріальні ризики, все більше стають комплексними і ті явища, які досі суспільство не визначало як

⁵⁾ Torma Štefan. Riziká v hospodárskej činnosti // Pojistný obzor. – 1990. – № 12. – С. 10.

⁶⁾ Hofmann Klaus. Risk Management – Neue Wege der betrieblichen Risikopolitik. – Karlsruhe: VVW, 1984. – С. 23.

⁷⁾ Герасимов И. П., Звонкова Т. В. Стихийные бедствия на территории СССР: изучение, контроль и оповещение / Стихийные бедствия: изучение и методы борьбы. – Москва: Прогресс, 1978. – С. 359.

⁸⁾ Шахов В. В. Страхование: Учебник. – Москва: Страховой полис “ЮНИТИ”, 1997. – С. 230.

⁹⁾ Кузьменко С. Н. Экономика катастроф. – Київ: Наукова думка, 1997. – С. 5 – 207.

ризиків, рішучим чином змінюють свій характер. Відомі індивідуальні, середнього масштабу ризики в нових індустріальних ситуаціях досягають рівня катастроф, наслідки яких неможливо компенсувати тільки класичним страховим методом, а тому виникає гостра необхідність у пошуку нових шляхів до ефективного обслуговування ризиків індустріальних суспільств¹⁰⁾. Багато з цих ризиків згідно з прийнятою класифікацією, отримали назву “ризиків екзистенції”, тобто таких, що загрожують існуванню суспільства, оскільки їм важко зарадити економічно¹¹⁾. Якщо йдеться про катастрофічний ризик, то слід зазначити, що його розуміння у площині страхування дещо відрізняється від загальноприйнятого, хоча єдність є в тому, що у кожному випадку йдеться про великі, надзвичайні обсяги втрат, що виходить поза “нормальну” уяву. Початкове поняття катастрофи пов’язувалося із трагічними наслідками явищ природи: землетрусами, циклонами, виверженнями вулканів. Нові часи показали, що причинами катастрофічних збитків (наслідків) може бути також людина, її політична і винахідницька діяльність. Можна до цього зарахувати не лише війни, а й аварії атомних електростанцій, радіоактивне забруднення. Суттєвою рисою катастрофічного ризику треба вважати велике зростання збиткових наслідків від настання тієї самої події. Мається на увазі ефект кумуляції ризиків, під яким звичайно розуміють концентрацію ризиків в одному місці. Однак, кумуляція ризиків це не лише їх локальне зосередження. Спеціалісти розглядають його, передусім, як динамічний процес, який може привести до стрімкого зростання негативних наслідків ризиків, тому що певна сукупність ризиків у даний час і у даному місці виявиться надзвичайно співзалежною¹²⁾. Тобто, як вважають болгарські вчені, коли один ризик може викликати інший ризик, тоді між ними виникає залежність високого ступеню, яка у страхуванні називається кумуляцією ризиків¹³⁾. Протилежним до процесу кумуляції може виступати ефект конкуренційності ризиків, який передбачає альтернативність у прояві різних можливих на даній території ризиків¹⁴⁾. Однак, сучасний розвиток доквілля щораз більше свідчить про загальне зростання ступеню взаємозалежності процесів і ризиків, яких вони генерують у своєму середовищі. Можна також говорити про катастрофи, маючи на увазі велику кількість окремих невеликих подій, але в сукупності їх наслідки далеко виходить за межі сподіваного.

Потреба уніфікованого підходу до якісної і кількісної характеристики великих і катастрофічних ризиків у міжнародному значенні з метою їх спільного обслуговування була реалізована шляхом прийняття відповідних рішень на рівні управлінських органів Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС). Ще Першою директивою Ради ЄЕС від 24 липня 1973 р. № 73/239/ЄЕС, присвяченої координації законів, розпоряджень і адміністративних приписів стосовно початку і поточного ведення безпосередньої страхової діяльності, іншої, ніж страхування життя, було визнано, що класифікація ризиків у різних класах страхування є необхідною з метою визначення, зокрема характеру діяльності, яка підлягає обов’язковому дозволу (ліцензуванню), а також суми мінімального гарантійного фонду, встановленого для даного класу страхування¹⁵⁾.

Ще в середині 80-их років одним з вироків Трибуналу Справедливості ЄЕС було встановлено поділ страхувань на два типи – перший, що покриває так звані “масові ризики”,

¹⁰⁾ *Eine Akademie zur ganzheitlichen Risikoforschung // Versicherungswirtschaft. – 1990. – № 18. – С. 1145.*

¹¹⁾ *Existenzrisiken der Gesellschaft – eine Herausforderung für die Assekuranz // Versicherungswirtschaft. – 1988. – № 7. – С. 516 – 518.*

¹²⁾ *Farny Dieter. Versicherungsbetriebslehre. - Karlsruhe: Verlag Versicherungswirtschaft e.V., 1989. – С. 71.*

¹³⁾ *Драганов Христо, Йотов Йото, Денев Георги. Икономика и организация на застраховането. - Варна: Книгоиздателство “Георги Бакалов”, 1988. – С. 38.*

¹⁴⁾ *Paszek Barbara. Modele ryzyk konkurencyjnych // Studia Demograficzne. – 1987. – № 3. – С. 51 – 55.*

¹⁵⁾ *Kamerer Martina. Die Entstehung der EU-Markordnung für Versicherungen. - Wien: 1994. – С. 136.*

а також другий, що покриває “великі ризики”. Трибунал зазначив, що з огляду на загальний характер масових ризиків страховий захист осіб від їх впливів повинен бути першоплановим, з тим, щоб якнайкраще оберігати масових споживачів, чії інтереси мають суспільне значення¹⁶⁾. Дещо пізніше цей поділ був інкорпорований до Другої директиви Ради ЄС № 357, прийнятої 22 червня 1988 р. Під масовими ризиками цією Директивою розуміються такі ризики, які не належать до великих. У свою чергу великими ризиками вважаються:

- транспортні ризики;
- повітряні ризики;
- ризики кредиту і застави, котрі пов’язані з промисловим, ремісничим або іншим вільним підприємництвом;
- ризики загальної відповідальності і майнові ризики, якщо вони перевищують відповідний рівень основних ризикотворчих параметральних показників промислових підприємств:
 - балансова вартість майна..... 6, 2 млн. євро;
 - чистий оборот.....12, 6 млн. євро;
 - середня кількість зайнятих працівників протягом року..... 250 осіб¹⁷⁾.

Таким чином, під поняттям “малого”, чи “великого” ризиків практика передусім розуміє можливу величину фінансових втрат.

Спираючись на видову різноманітність існуючих ризиків, у фаховій літературі сформувалися також різні спроби їх класифікації відповідно критеріїв якісного характеру. При цьому, якщо у минулому в основу такої класифікації здебільшого клялися технічні ознаки: місце, час, галузь виникнення, можливості трансферу ризиків та інші, то тепер щораз визначальнішими стають їх суспільно-економічні риси. Ряд авторів, розглядаючи в сучасних умовах підприємницьку діяльність як ризикогенне середовище, визначають підприємницькі, ринкові та особливо фінансово - інвестиційні ризики¹⁸⁾.

¹⁶⁾ Swital Radoslaw. *Wspólnotowe Prawo ubezpieczeń gospodarczych – ewolucja unormowań dyrektywalnych, izrzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości // Wiadomości Ubezpieczeniowe. – 1998. – № 3,4. – С. 19.*

¹⁷⁾ Rohe Helmut. *Lösungen für Dienstleistungsverkehr schon jetzt Vorbereiten // Versicherungswirtschaft. – 1989. – № 1. – С. 39.*

¹⁸⁾ Черкасов В. В. *Деловой риск в предпринимательской деятельности: Практическое пособие. – Київ: ЛИБРА, 1996. – С. 9.*